

Abstract

This paper provides a morphological analysis of the word-formation process of compounding in the linguistic variety of Megara, based on the theoretical framework introduced by Ralli (2005, 2007) for the analysis of Standard Modern Greek compounds. The analysis of the main lexical categories (nouns, adjectives, verbs) has shown the large variety of all kinds of compounds in this dialect. There are two types of structures; the first is based on the internal relation of constituents and the second on the notion of headedness. The internal relation of constituents is revealed to be of dependency or coordinative type, although the latter is not very productive. Endocentric and exocentric compounds are both productive. Finally, the structure of synthetic compounds proves that the boundaries between compounding and derivation are not clear.

Λέξεις - κλειδιά: θέμα, λέξη, σημασιολογική (α)διαφάνεια, δείκτης σύνθεσης, εξαρτημένα σύνθετα, παρατακτικά σύνθετα, ενδοκεντρικά σύνθετα, εξωκεντρικά σύνθετα, ρηματικά σύνθετα, δεσμευμένο θέμα

1. Εισαγωγή

Η παρούσα μελέτη διερευνά τη μορφολογική διαδικασία της σύνθεσης στο ιδίωμα των Μεγάρων. Το συγκεκριμένο ιδίωμα αποτελεί μια γλωσσική ποικιλία της Νέας Ελληνικής, η οποία συνδέεται γλωσσογεωγραφικά με τα ιδιώματα της Κύμης, (των καμοπόλεων Αυλωνάρι και Κονίστρες) της Εύβοιας, το ιδίωμα της Αίγινας και κυρίως το ιδίωμα που μιλιόταν στην Αθήνα πριν την ελληνική επανάσταση (ιδίωμα της παλιάς Αθήνας) (βλ. Κοντοσόπουλος, 2006).

Στην υπάρχουσα βιβλιογραφία εντοπίζονται αρκετές μελέτες που αφορούν στο ιδίωμα (βλ. σχετικά Μπεναρδής (2006) και Σύρκου (2006) και τις αναφορές σε αυτά τα έργα). Ωστόσο, δεν υπάρχουν αρκετές αναφορές σχετικά με την παραγωγή σύνθετων δομών (σύνθεση), παρόλο που σύνθετες δομές εντοπίζονται συχνά στα σύγχρονα λεξικά του Μπεναρδής (2006) και της Σύρκου (2006).

Σχετικά με τη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε στην παρούσα μελέτη, συλλέχθηκαν σύνθετες δομές από τα προαναφερθέντα λεξικά, αλλά και τις ηχογραφήσεις που πραγματοποιήθηκαν σε επιτόπια έρευνα από το *Εργαστήριο Νεοελληνικών Διαλέκτων του Πανεπιστημίου Πατρών*. Το θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης αυτών των δεδομένων, αντλείται από εργασίες της Ράλλη (2005, 2007), η οποία έχει μελετήσει εκτενώς τη μορφολογική διαδικασία της σύνθεσης στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ).

Οι σύνθετες λέξεις του ιδιώματος των Μεγάρων αναλύονται, στα ακόλουθα κεφάλαια, ως προς τα βασικά χαρακτηριστικά μιας σύνθετης δομής (βλ. κεφ. 2.), τις γραμματικές κατηγορίες, στις οποίες σχηματίζονται (βλ. κεφ. 3.), τις σχέσεις μεταξύ των συνθετικών μερών (βλ. κεφ. 4.), αλλά και κάποιες ειδικές κατηγορίες συνθέτων (βλ. κεφ. 5.). Τα συμπεράσματα της παρούσας μελέτης (βλ. κεφ. 6.) αναδεικνύουν τον πλούτο και την ποικιλία συνθέτων του Μεγαρικού ιδιώματος.

2. Βασικά χαρακτηριστικά

Η σύνθεση είναι η διαδικασία παραγωγής μορφολογικά πολύπλοκων λέξεων. Πλήθος ερευνητών, μελετώντας συνήθως την Αγγλική γλώσσα ή άλλες συγγενείς γλώσσες, υποστηρίζουν ότι η παραγωγή των μορφολογικά σύνθετων στοιχείων οφείλεται στη σύνθεση λέξεων (βλ. μεταξύ άλλων Fabb, 1998). Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει από το γεγονός, ότι οι υπό εξέταση γλώσσες διαθέτουν σύνθετες δομές που αποτελούνται από ανεξάρτητες λέξεις. Μελετώντας δεδομένα της Νέας Ελληνικής, η Ράλλη (2007: 19) υποστηρίζει ότι η διαδικασία της σύνθεσης πραγματοποιείται και με το συνδυασμό θεμάτων. Έτσι, τόσο στην ΚΝΕ, όσο και στις διαλέκτους και τα ιδιώματα της Ελληνικής απαντάται δυνατότητα σύνθεσης θεμάτων, αλλά και ανεξάρτητων λέξεων. Συγκεκριμένα, στην ΚΝΕ εντοπίζονται συνήθως δομές δύο θεμάτων ([θέμα θέμα]), ή θέματος και λέξης ([θέμα λέξη]). Σχηματισμοί που αποτελούνται από δύο λέξεις ([λέξη λέξη]) ή από λέξη και θέμα ([λέξη θέμα]) δεν είναι ιδιαίτερα συχνοί. Ανάλογες παρατηρήσεις εντοπίζονται και για τα σύνθετα του Μεγαρικού ιδιώματος, όπως φαίνεται και στα παραδείγματα στο (1).

- (1) α. [θέμα θέμα]
αλωνοθύμαρο < αλών(ι) θυμάρ(ι)
‘σκούπα από θυμάρι για το σκούπισμα του αλωνιού’ < -, ‘σκούπα’
- β. [θέμα λέξη]
θεριαγκάθι < θερι(ό) αγκάθι
‘επώδυνη πληγή στο δάκτυλο’
- γ. [λέξη λέξη]
πανωζώνομαι < πάνω ζώνομαι
‘φοράω την ποδιά πάνω από το παλτό εις ένδειξη πένθους’
- δ. [λέξη θέμα]
κατωκάβουκο < κάτω καβούκ(ι)
‘η κόρα στο κάτω μέρος του ψωμιού’ < -, ‘κόρα ψωμιού’

Αναλύοντας περαιτέρω τα χαρακτηριστικά μιας σύνθετης λέξης στην Ελληνική, διαπιστώνεται ότι πρόκειται για δομές που έχουν μια ενιαία γραφική ενότητα και επομένως αποτελούν μία φωνολογική λέξη¹ που φέρουν έναν κύριο τόνο (βλ. Ράλλη, 2007: 22, 26). Τα ίδια χαρακτηριστικά πληρούν και σύνθετοι σχηματισμοί του ιδιώματος των Μεγάρων, όπως άλλωστε φαίνεται από τα παραδείγματα στο (1). Ένα ακόμα διακριτικό στοιχείο των συνθέτων είναι η σημασιολογική αδιαφάνεια, κάτι που τα διαφοροποιεί πλήρως από τις συντακτικές φράσεις. Ο βαθμός σημασιολογικής αδιαφάνειας ποικίλει. Έτσι εντοπίζονται σχετικά διαφανείς, ημιδιαφανείς, αλλά και πλήρως αδιαφανείς δομές συνθέτων (βλ. Ράλλη, 2007: 23-25· Dressler, 2006). Στην περίπτωση των Μεγαρικών συνθέτων απαντώνται δομές, όπως αυτές στο (1), οι οποίες χαρακτηρίζονται ως σημασιολογικά διαφανείς, εφόσον η σημασία τους προκύπτει από το άθροισμα των σημασιών των επιμέρους συστατικών. Επιπλέον, απαντώνται ημιδιαφανείς δομές, όπως οι περιπτώσεις στο (2), στις οποίες μόνο το ένα από τα δύο συστατικά συμβάλει σημασιολογικά στο σύνολο της σημασίας. Το ιδίωμα των Μεγάρων διαθέτει και πλήθος αδιαφανών δομών, όπως τα παραδείγματα στο (3), στα

¹ Για τον ορισμό της φωνολογικής λέξης βλ. Nespor (1999).

οποία η συνολική σημασία της δομής δεν προκύπτει από κανένα από τα δύο συστατικά. Οι περιπτώσεις αυτές επιβεβαιώνουν την ύπαρξη διακύμανσης στο βαθμό της σημασιολογικής αδιαφάνειας.

- (2) αλογοθύμαρο < άλογ(ο) θυμάρ(ι)
‘σκούπα από θυμάρι για το σκούπισμα αλωνιών’ < -, ‘σκούπα’
αντρομαζώχτρα < άντρ(ας) μαζώχτρα
‘γυναίκα που συνευρίσκεται με πολλούς άντρες’
ατζελοφοριέμαι < άτζελ(ος) φορ(ιέμαι)
‘ψυχorraγώ’ < ‘άγγελος’
πισωκούμπουρος < πίσω κουμπύρ(ι)
‘ομοφυλόφιλος’
ρουφοξιδού < ρουφ(ώ) ξύδ(ι)
‘αυτή που πίνει πολύ αλκοόλ’
τσιουλοκρέμμυδο < τσιούλ(ος) κρεμμύδ(ι)
‘αγριοκρέμμυδο’ < ‘σκύλος’
- (3) βοϊδόγλωσσα < βόιδ(ι) γλώσσα
‘είδος χόρτου’ < ‘βόδι’
βρομοτσουλάω < βρομ(ιά) τσουλάω
‘τρώω μέχρι σκασμού / κοιμάμαι’
καρβουνοσάκουλο < κάρβουν(ο) σακούλ(ι)
‘τσιγκούνης’
ξουλόκοτα < ξούλ(ο) κότα
‘ποντικοπαγίδα’ < ‘ξύλο’
σκουληκοβρομάω < σκούληκ(ας) βρομάω
‘κοιμάμαι βαθιά’ < ‘σκουλίκι’
χαρόπορτα < χάρ(ος) πόρτα
‘άρπαγας / αυτός που δεν επιστρέφει δανεικά’

Ένα ακόμα στοιχείο που αφορά τα βασικά δομικά χαρακτηριστικά των συνθέτων είναι το συνδετικό φωνήεν (Ralli, 1988· Booij, 1992· Scalise, 1992). Στα Νέα Ελληνικά βρίσκεται μεταξύ των δύο συστατικών, έχει πάντα τη μορφή *-ο-* και απαντάται στην πλειονότητα των συνθέτων. Οι περιπτώσεις απουσίας του *-ο-* από τη σύνθετη δομή οφείλονται είτε στην ύπαρξη ανεξάρτητης λέξης στη θέση του πρώτου συστατικού (π.χ. *ζανα-λέω, πισω-πατώ*), είτε στην ύπαρξη ενός δευτέρου συστατικού που αρχίζει από φωνήεν και συνήθως από /a/ (π.χ. *αγρι-άνθρωπος*) (βλ. Ράλλη, 2007: 40-41, 47-48· Νικολού, 2003). Λόγω της λειτουργίας του *-ο-* στη σύνθεση της Νέας Ελληνικής, έχει χαρακτηριστεί ως «δείκτης σύνθεσης» (*compound marker*), καθώς ενισχύει το βαθμό σύνδεσης των δύο συστατικών, που στην πλειονότητά τους πρόκειται για θέματα και όχι για ανεξάρτητες λέξεις (Ράλλη, 2005: 165-171· 2007: 31-77· Ralli, 2008). Η λειτουργία αυτή αποδεικνύεται στις δομές των παρατακτικών συνθέτων, στις οποίες η σύνδεση των συστατικών είναι πιο χαλαρή. Εντούτοις, και σ’ αυτές τις περιπτώσεις απαντάται δείκτης σύνθεσης (π.χ. *ασπρ-ό-μαυρος, ανεβ-ο-κατεβαίνω*).

Ο δείκτης σύνθεσης *-ο-* απαντάται και στις δομές συνθέτων του Μεγαρικού ιδιώματος, κάτι που φαίνεται ξεκάθαρα στα παραδείγματα που δόθηκαν ως τώρα (π.χ.

αλων-ο-θύμαρο, ρουφ-ο-ξιδού, βρομ-ο-τσουλάω). Αντίστοιχα προς την ΚΝΕ, το -ο- απουσιάζει από τα μεγαρικά σύνθετα, όταν ως πρώτο συστατικό υπάρχει μια ανεξάρτητη λέξη, όπως στα παραδείγματα πανω-ζώνομαι (1γ), κατω-κάβουκο (1δ) και πισω-κούμπαρος (2). Επίσης, ο δείκτης σύνθεσης παραλείπεται όταν το δεύτερο συστατικό της δομής ξεκινά με το φωνήεν /a/, όπως στο παράδειγμα θερι-αγκάθι (1β).

3. Γραμματικές κατηγορίες

Οι βασικές γραμματικές κατηγορίες των συνθέτων περιλαμβάνουν ουσιαστικά, επίθετα, ρήματα και επιρρήματα. Αυτό σημαίνει ότι το δεύτερο συστατικό ανήκει σε μια από τις παραπάνω γραμματικές κατηγορίες, ενώ η γραμματική κατηγορία του πρώτου συστατικού μπορεί να ποικίλει. Οι συνδυασμοί που απαντώνται στις σύνθετες δομές του Μεγαρικού ιδιώματος παρατίθενται αναλυτικά στα ακόλουθα υποκεφάλαια.

3.1. Ουσιαστικά

Στα σύνθετα ουσιαστικά των Μεγάρων εντοπίζονται οι ακόλουθες δομές: ουσιαστικό + ουσιαστικό [OO] (4), επίθετο + ουσιαστικό [EO] (5). Οι δομές των ονοματικών συνθέτων που φέρουν ως πρώτο συστατικό ένα επίθετο διαχωρίζονται στους αμιγείς σχηματισμούς επιθέτου ουσιαστικού (5α) και στους σχηματισμούς με πρώτο συστατικό μια λέξη που φαινομενικά δείχνει να είναι επίρρημα (5β). Πρόκειται για επιρρήματα που με τη διαδικασία της επανάλυσης έχουν μετατραπεί σε επίθετα. Άλλωστε, ένα επίρρημα μπορεί να προσδιορίζει ρήματα, ενώ ένα ουσιαστικό μπορεί να προσδιορίζεται είτε από άλλο ουσιαστικό, είτε από επίθετο. Αντίστοιχες δομές επιθέτου, με τη μορφή επιρρήματος, και ουσιαστικού απαντώνται και στην ΚΝΕ, όπως στα παραδείγματα *εξώπορτα* και *ζαναδιάβασμα* (βλ. Ράλλη, 2007: 108-110).

- (4) [OO]
αλωνόπιτα < αλών(ι) πίτα
'γεμιστή λαγόνα που την έτρωγαν κατά το αλώνισμα'
βλαχόκάλτσα < βλάχ(ος) κάλτσα
'μάλλινη πλεκτή κάλτσα που φτάνει ψηλά στο πόδι'
κλαρόψωμο < κλαρ(ι) ψωμ(ί)
'πρόχειρο γεύμα' < 'κλαδί'
ριζόφτια < ρίζ(α) (α)φτιά
'βάση αυτιών'
χελωνοχόρταρο < χελών(ια) χορτάρ(ι)
'χόρτο που θεραπεύει το πρήξιμο στο λαιμό' < 'πρήξιμο στο λαιμό'
- (5) [EO]
α. αγριοθύμαρο < άγρι(ο) θυμάρ(ι)
'σκούπα από άγριο θυμάρι' < -, 'σκούπα'
κοντομάντηλο < κοντ(ό) μαντήλ(ι)
'κοντό μαντήλι για το κεφάλι'
λειψόπιτα < λειψ(ή)² πίτα
'πίτα χωρίς προζύμι και μαγιά'
ξερομπούτσι < ξερ(ή) μπουτσ(έα)

² Ρηματικό παράγωγο από το θέμα αορίστου *λειψ-* του ρήματος *λείπω*.

- ‘κολατσιό με σκέτο ψωμί’ < ‘μπουκιά’
φουσκόπιτα < φουσκ(ωτή)³ πίτα
‘ψωμί σε σχήμα κουλούρας’
β. μονόφτερο < μόν(ο) φτερ(ό)
‘τύπος αρότρου’
πανωκούρουνο < πάνω κουρούν(α)
‘σίδερο που ασφαλίζει στην κουρούνα του υνιού’ < -, ‘ξύλο του υνιού’
πισώσχοινα < πίσω σχοιν(ι)
‘σχοινιά που δένονταν στα κέρατα βοδιού’

3.2. Επίθετα

Στα σύνθετα επίθετα του ιδιώματος των Μεγάρων απαντώνται δομές δύο επιθέτων [EE] (6), ουσιαστικού και επιθέτου [OE] (7), επιρρήματος και επιθέτου [Επίρ.Ε] (8), καθώς και αριθμητικού και επιθέτου [Αρ.Ε] (9).

- (6) [EE]
μαυρόψυχος < μαύρ(η) ψυχ(ή)
‘συμφεροντολόγος, αδίστακτος’
στενοβράκης < στεν(ό) βρακ(ι)
‘αυτός που φοράει στενά (ευρωπαϊκά) ρούχα’

Οι δομές *μαυρόψυχος* και *στενοβράκης* (6) που δίνονται στην κατηγορία [EE] αποτελούν ονοματικά παράγωγα, καθώς το δεύτερο συστατικό τους προέρχεται, αντίστοιχα, από τα ουσιαστικά *ψυχή* και *βρακί*. Επίσης, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ανήκουν στα εξωκεντρικά σύνθετα, οι ιδιότητες των οποίων θα αναλυθούν σε επόμενο κεφάλαιο (4.3.).

- (7) [OE]
κοκότυφλος < κόκ-⁴ τυφλός
‘τελείως τυφλός’
κρασοπιασμένος < κρασ(ί) πιασμένος
‘αυτός που γεννήθηκε από μεθυσμένους γονείς’

Σχετικά με το παράδειγμα *κρασοπιασμένος*, παρατηρείται ότι τη θέση του επιθέτου καταλαμβάνει μια μετοχή σε *-μεν(ος)*. Η δυνατότητα αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι η

³ Ρηματικό παράγωγο από το θέμα *φουσκ-* του ρήματος *φουσκώνω*.

⁴ Το πρώτο συστατικό της σύνθετης δομής *κοκότυφλος* (*κοκ-*) δεν εντοπίστηκε σε κανένα από τα δύο λεξικά του Μεγαρικού ιδιώματος (Μπεναρδής, 2006· Σύρκου, 2006). Για τον αποσαφήνιση της ερμηνεία αυτού του συστατικού διενεργήθηκε διαδialeκτολογική έρευνα στο αρχείο του *Κέντρου Ερεύνης Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων της Ακαδημίας Αθηνών* (Ι.Λ.Ν.Ε.). Εκεί, εντοπίστηκε η λέξη *κοκότυφλος*, η οποία απαντάται τόσο στη Θεσσαλία και φέρει τη σημασία «αυτός που έχει πολύ μικρά μάτια, σαν της κότας», όσο και στην Εύβοια, όπου σημαίνει «ασθένεια ματιών της όρνιθας». Οι παρατηρήσεις αυτές δίνουν ενδείξεις ότι το πρώτο συστατικό της δομής *κοκ-* σχετίζεται μάλλον με την *κότα* και όχι με το ουσιαστικό *κόκκος*, όπως θα μπορούσε κανείς εύκολα να συμπεράνει.

μετοχή έχει τα κλιτικά χαρακτηριστικά επιθέτου. Αντίστοιχες περιπτώσεις δομών ουσιαστικού και επιθέτου, στις οποίες ως δεύτερο συστατικό απαντάται μια μετοχή σε *-μεν(ος)*, απαντώνται και στην ΚΝΕ, όπως στα παραδείγματα *ανθοστολισμένος* και *ηλιοκαμένος* (βλ. Ράλλη, 2007:111).

- (8) [Επίρ.Ε]
μονημερίτικος < μόν(ο) ημέρ(α)
'κάτι που γίνεται αυθημερόν'

Το δεύτερο συστατικό της δομής *μονημερίτικος* (8) (*ημερίτικος) πρόκειται για ένα ονοματικό παράγωγο, καθώς προέρχεται από το ουσιαστικό *ημέρα*.

- (9) [Αρ.Ε]
εφτάκοντος < εφτά κουτός
'πολύ χαζός'
πεντάφτωχος⁵ < πέντ(ε) φτωχός
'πάμπτωχος'
χιλιόπαιδος < χίλι(α) παιδ(ί)
'νόθος'
χιλιόκαλος < χίλι(α) καλός
'πολύ καλός'

3.3. Ρήματα

Τα σύνθετα ρήματα του ιδιώματος των Μεγάρων είναι ιδιαίτερα συχνά, αντικατοπτρίζοντας την ίδια τάση της ΚΝΕ για παραγωγή σύνθετων ρημάτων. Συγκεκριμένα εντοπίζονται δομές δύο ρημάτων [PP] (10), ουσιαστικού και ρήματος [OP] (11), καθώς και επιρρήματος και ρήματος [Επίρ.Ρ] (12).

- (10) [PP]
αλλαξοφυλλιάζω⁶ < αλλάζ(ω) *φυλλ(ιάζω)
'αλλάζω φθαρμένα μέρη ενδύματος'
αλλαξοφωλιάζω < αλλάζ(ω) φωλιάζω
'μπαλώνω'
μαζοκουργιάζομαι < μαζ(ώνομαι) κουργιάζομαι⁷

⁵ Στη δομή *πεντάφτωχος* ως δείκτης σύνθεσης απαντάται το φωνήεν *-α-*, αναλογικά ως προς τους σχηματισμούς που ως πρώτο συστατικό φέρουν ένα αριθμητικό σε *-α* (π.χ. *τριαντάφυλλο*, *δεκάλογος*) (βλ. Ράλλη, 2007: 123-124).

⁶ Το σύνθετο ρήμα *αλλαξοφυλλιάζω* πρόκειται για ένα ονοματικό παράγωγο, εφόσον το δεύτερο συστατικό *φυλλιάζω προέρχεται από το ουσιαστικό *φύλλο*. Ενδιαφέρουσα είναι, επίσης, η παρατήρηση ότι το πρώτο συστατικό του συνθέτου *αλλάζ-* προέρχεται από το αλλόμορφο θέμα αορίστου του ρήματος *αλλάζω*.

⁷ Το ρήμα *κουργιάζω/-ομαι* δε απαντάται ως λήμμα στα λεξικά του Μπεναρδή (2006) και της Σύρκου (2006). Μετά από διαδialeκτική έρευνα που διενεργήθηκε στο αρχείο του *Κέντρου Ερεύνης Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων της Ακαδημίας Αθηνών* (Ι.Λ.Ν.Ε.) διαπιστώθηκε ότι η συγκεκριμένη λέξη απαντάται συχνά με τη σημασία «κάθομαι», ενώ στη Θήρα φέρει τη σημασία «κουρνιάζω».

‘κουλουριάζομαι από τον κοιλόπονο’ < ‘μαζεύομαι’
μαζοκουργιάζω < μαζ(ώνω) κουργιάζω⁷
‘μαζεύω ότι βρω’ < ‘μαζεύω’
πλενοβαίνω < πλέν(ω) βαίνω
‘πλένω και βάζω’ < -, ‘βάζω, φοράω’

- (11) [OP]
ανεβολογέρνω < ανεβολ(ή) γέρνω
‘συνορεύω με κάποιον στο χωράφι’ < ‘όριο χαραγμένο με άροτρο’
ατζελοδέρνομαι < άτζελ(ος) δέρνομαι
‘ψυχομαχώ’
ατζελοκρούομαι < άτζελ(ος) κρούομαι
‘ψυχορραγώ’
βρομοζένω < βρομ(ιά) ζένω
‘μυρίζω πολύ άσχημα’ < -, ‘μυρίζω άσχημα’
βρομοσκυλιάζω < βρομ(ιά) σκυλιάζω
‘κοιμάμαι’
κωλοφτερνιάζω < κώλ(ος) *φτερν(ιάζω)
‘πατάω τη φτέρνα του παπουτσιού’
σκουληκοβρομάω < σκούληκ(ας) βρομάω
‘κοιμάμαι βαθιά’ < ‘σκουλήκι’
σταχτοπερουχίζομαι < στάχτ(η) περουχίζ(ω)
‘καταντροπιάζομαι’ < -, ‘περιχύνω’
χειρομυλίζω < χειρ- *μυλ(ίζω)
‘γυρίζω το μύλο (με το χέρι)’ < ‘χέρι’

- (12) [Επίρ.Ρ]
(ε)σωφυλλιάζω < (έ)σω *φυλλ(ιάζω)
‘τακτοποιώ’
κακοφορμεύγω < κακ(ά) φορμ(εύγω)
‘κακοφορμίζω’
ξερομαχάω < ξερά μάχ(ομαι)
‘άδειο ξύλινο βαρέλι του οποίου οι σανίδες φυραίνουν’

Ιδιαίτερος ενδιαφέρουσα είναι η δομή *κιτρινοφυλλιάζω* (‘παρακαμάζω, γερνάω’), η οποία δεν έχει ενταχθεί στις κατηγορίες των ρηματικών συνθέτων που αναλύθηκαν ως τώρα, αφού ως πρώτο συστατικό φέρει το επίθετο *κίτρινο*. Πρόκειται για ένα δευτερογενή σχηματισμό που προήλθε από το πιθανό ονοματικό σύνθετο *κιτρινόφυλλο*. Δηλαδή, έχει σχηματιστεί με βάση το θέμα του πιθανού αυτού ονοματικού συνθέτου (*κιτρινοφυλλ-*) και την προσθήκη του ρηματικού παραγωγικού επιθήματος *-ιαζ(ω)*. Επομένως, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αναδρομικός σχηματισμός.

Αντίστοιχες περιπτώσεις αναδρομικών σχηματισμών δεν απαντώνται στην ΚΝΕ, η οποία άλλωστε είναι ιδιαίτερος παραγωγική στα σύνθετα ρήματα. Εντούτοις,

απαντώνται σε άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες, όπως στην Αγγλική, την Ολλανδική και τη Γερμανική (βλ. Booij, 1988, 2002· Olsen, 2000).

3.4. Επιρρήματα

Στους σύνθετους επιρρηματικούς σχηματισμούς των Μεγάρων απαντώνται δομές που στην πρώτη θέση φέρουν το επίρρημα *μόνο*, όπως τα παραδείγματα *μονοένα* ('χωρίς διακοπή') και *μονομπούκα* ('με μια μπουκιά'). Επιπλέον, απαντάται δομή με πρώτο συστατικό το επίρρημα *πίσω*, όπως φαίνεται στον σχηματισμό *πισωκόλου* ('όπισθεν'). Ενδιαφέρον είναι και ο σχηματισμός *πεντασταύλι* ('ορθάνοιχτα'), ο οποίος στη θέση του πρώτου συστατικού φέρει το αριθμητικό *πέντ(ε)*. Τα σύνθετα επιρρήματα του ιδιώματος των Μεγάρων, όπως και της ΚΝΕ, αποτελούν δευτερογενής σχηματισμούς (βλ. Ράλλη, 2007: 119-120). Πρόκειται δηλαδή για δομές που έχουν σχηματιστεί στη βάση ενός σύνθετου θέματος, όπως το επίρρημα *καλότρυχα*, το οποίο προέρχεται από το επίθετο *καλότρυχ(ος)*. Αντίστοιχα και στους σύνθετους επιρρηματικούς σχηματισμούς των Μεγαρίτικων θα πρέπει να υποθέσουμε την ύπαρξη πιθανών πρωτογενών σύνθετων δομών, από τα οποία προέρχονται, δευτερογενώς, τα επιρρηματικά σύνθετα, όπως φαίνεται στα ακόλουθα παραδείγματα:

- (13) *μονοένα* > *μονοένα* + $\emptyset$
μονομπούκα > *μονομποुक-* + *-α*
πεντασταύλι > *πεντασταυλ-* + *-ι*
πισωκόλου > *πισωκωλ-* + *-ου*

4. Σχέσεις συστατικών

4.1. Εξαρτημένα σύνθετα

Το είδος της σχέσης μεταξύ των συστατικών διαφοροποιεί τα σύνθετα σε δύο βασικές κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία αφορά στα εξαρτημένα σύνθετα, στα οποία μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου συστατικού εντοπίζεται μια λειτουργική σχέση εξάρτησης. Συγκεκριμένα, εντοπίζονται δύο είδη εξάρτησης, ανάλογα με το ρόλο που φέρει το πρώτο συστατικό στη δομή. Έτσι, όταν το πρώτο συστατικό αποτελεί συμπλήρωμα του δεύτερου, τότε το σύνθετο είναι εξαρτημένο και φέρει σχέση υπόταξης. Για παράδειγμα, η δομή *σταχτοπερουχίζομαι* ('καταντρέπομαι') (11) σημαίνει κυριολεκτικά ότι κάποιος περουχίζεται ('περιχύνεται') με στάχτη, δηλαδή το συστατικό *στάχτ-* αποτελεί συμπλήρωμα του ρήματος. Στο δεύτερο είδος εξάρτησης εντοπίζονται δομές, όπου το πρώτο συστατικό προσδιορίζει το δεύτερο, όπως στο σχηματισμό *κοντομάνητλο* (5), ο οποίος αναφέρεται σε ένα είδος μαντηλιού το οποίο είναι κοντό. Δηλαδή, το πρώτο συστατικό *κοντ-* προσδιορίζει το δεύτερο συστατικό *μάνητλ(ο)* και επομένως ο σχηματισμός εντάσσεται στα εξαρτημένα σύνθετα με σχέση απόδοσης ιδιότητας (βλ. Ράλλη, 2007: 79-80, 83, 87). Ενδεικτικά παραδείγματα εξαρτημένων συνθέτων, από το ιδίωμα των Μεγάρων, τόσο με σχέση υπόταξης, όσο και με σχέση απόδοσης ιδιότητας δίνονται στο (14) και (15) αντίστοιχα.

- (14) *Εξαρτημένα σύνθετα με σχέση υπόταξης*
ατζελοδέρνομαι < *άτζελ(ος) δέρνομαι*

‘ψυχομαχώ’
σπιτοκάθιση < σπίτ(ι) κάθισ(η)
‘κατοικία’
κωλοφτερνιάζω < κώλ(ος) *φτερν(ιάζω)
‘πατάω το πίσω μέρος του παπουτσιού’
κοσωνοκόλλημα < κοσών(α) κόλλημα
‘κούκλα από πανιά’ < ‘αυτοσχέδια κούκλα’

- (15) *Εξαρτημένα σύνθετα με σχέση απόδοσης ιδιότητας*
γουρουνοτσάρουχα < γουρούν(ι) τσαρούχ(ια)
‘τσαρούχια από δέρμα γουρουνιού’
κοντοζίπουνο < κοντ(ό) ζιπούν(ι)
‘γυναικείο ζιπούνι με κοντά μανίκια’
(ε)σωφυλλιάζω < (έ)σω *φυλλ(ιάζω)
‘τακτοποιώ’
ξουλόχτενο < ξούλ(ο) χτέν(ι)
‘ξύλινο χτένι του αργαλειού’ < ‘ξύλο’

Και στις δύο αυτές περιπτώσεις εξαρτημένων συνθέτων, το βασικό συστατικό της δομής, δηλαδή αυτό που καθορίζει τη γραμματική κατηγορία και τη βασική σημασία της δομής είναι το δεύτερο. Το στοιχείο αυτό χαρακτηρίζεται ως κεφαλή της δομής (head⁸) και όσον αφορά την Ελληνική γλώσσα βρίσκεται στα δεξιά του σχηματισμού, έπεται δηλαδή του πρώτου συστατικού, της μη-κεφαλής (βλ. Ράλλη, 2007: 86-88). Ακολουθώντας τα βασικά γνωρίσματα της κεφαλής στην Ελληνική, οι σύνθετες δομές του Μεγαρικού ιδιώματος φέρουν το βασικό τους συστατικό στα δεξιά του συνθέτου. Για παράδειγμα, η *αλωνόπιτα* (4) είναι ένα είδος πίτας και όχι ένας είδος αλωνιού. Μάλιστα, εφόσον το δεύτερο συστατικό του σχηματισμού, το ουσιαστικό *πίτα*, αποτελεί μια ανεξάρτητη λέξη, καθορίζει, εκτός της βασικής σημασίας και της γραμματικής κατηγορίας της δομής, και τα κλιτικά χαρακτηριστικά της.

4.2. Παρατακτικά σύνθετα

Εκτός των εξαρτημένων συνθέτων, εντοπίζονται και παρατακτικά σύνθετα. Πρόκειται για σχηματισμούς, στους οποίους και τα δύο συστατικά φέρουν χαρακτηριστικά κεφαλής. Δηλαδή, και τα δύο συστατικά συμβάλουν εξίσου στα βασικά χαρακτηριστικά του συνθέτου, στη σημασία και τη γραμματική κατηγορία της δομής. Τα παρατακτικά σύνθετα του Μεγαρικού ιδιώματος, όπως και της ΚΝΕ, εμφανίζουν προσθετική σχέση μεταξύ των συστατικών τους. Για παράδειγμα, το ονομαστικό σύνθετο *νερόμελο* αποτελείται από δύο ουσιαστικά και δηλώνει ένα είδος χυλού που φτιάχνεται από το πλύσιμο της κηρήθρας με νερό. Δηλαδή, η γραμματική κατηγορία του συνθέτου καθορίζεται από τα δύο ουσιαστικά, όπως άλλωστε και η σημασία, για την οποία προστίθενται οι έννοιες του νερού και του μελιού. Επιπλέον παρατακτικές δομές, τόσο δύο ουσιαστικών [OO], όσο και δύο ρημάτων [PP], δίνονται στο (16).

⁸ Για αναλυτική παρουσίαση των ιδιοτήτων της κεφαλής των συνθέτων βλ. επίσης Scalise, 1988· Scalise & Fábregas, 2010.

(16) Παρατακτικά σύνθετα

α. [OO]

λυκοτσάκαλο < λύκ(ος) τσακάλ(ι)
‘εξαγριωμένος’

β. [PP]

λαχτοπατάω < λαχτ(ώ)⁹ πατάω
‘χτυπαώ και παταώ κάποιον’

πλενοβαίνω < πλέν(ω) βαίνω
‘πλένω και βάζω’ βάζω

αλλαξοφυλλιάζω < αλλάζ(ω) *φυλλ(ιάζω)
‘αλλάζω φθαρμένα μέρη ενδύματος’

αλλαξοφωλιάζω < αλλάζ(ω) φωλιάζω
‘μπαλώνω’

4.3. Εξωκεντρικά σύνθετα

Τα εξαρτημένα και παρατακτικά σύνθετα που ήδη αναλύθηκαν αποτελούν ενδοκεντρικές δομές, εφόσον η κεφαλή του συνθέτου εντοπίζεται σε ένα από τα δύο συστατικά, ή και στα δύο. Αντίθετα, σύνθετα, τα οποία δε φέρουν την κεφαλή στο εσωτερικό της δομής χαρακτηρίζονται ως εξωκεντρικά. Για παράδειγμα, το σύνθετο *χαλόστομος* είναι ένα επίθετο που δηλώνει τον αθυρόστομο. Παρατηρείται ότι η γραμματική κατηγορία του συνθέτου δεν προκύπτει από το δεύτερο συστατικό *στόμ(α)*, το οποίο είναι ένα ουσιαστικό. Επιπλέον, η σημασία της δομής δηλώνει τον αθυρόστομο, δηλαδή αυτόν που έχει χαλασμένο στόμα και όχι το χαλασμένο στόμα. Από τις παρατηρήσεις αυτές γίνεται εμφανές, ότι η κεφαλή του συνθέτου, η οποία είναι υπεύθυνη για τη γραμματική κατηγορία και τη βασική σημασία, βρίσκεται εκτός δομής. Στο ιδίωμα των Μεγάρων απαντά κανείς πλήθος εξωκεντρικών συνθέτων, μερικά από τα οποία παρατίθενται στο (17).

- (17) ζερβοδίμιτος < ζερβ(ό) δίμιτ(ο)
‘δίμιτο πανί που δεν υφάνθηκε σωστά / ανάποδος’
κοντοποδαρούσα < κοντ(ό) πόδ(ι)
‘αχλαδιά’
κοτσινογουλάτσης < κότσιν(η) γούλ(η)
‘κοκκινολαίμις’ < ‘κόκκινη’, ‘λαιμός πτηνών’
λιγοζώητος < λίγ(η) ζω(ή)
‘κατάρα για να κοπεί η ζωή’
Μεσοσπορίτης < μέσ(α) σπόρ(ος)
‘Νοέμβριος’
μηλόστομος < μήλ(ο) στόμ(α)
‘αυτός που έχει στρογγυλό και κόκκινο στόμα / γλυκομίλητος’

⁹ Το ρήμα *λαχτ(ώ)*, αν και δεν απαντάται στα λεξικά των Μεγάρων (Μπεναρδής, 2006· Σύρκου, 2006), εντούτοις εντοπίζεται σε άλλες νεοελληνικές διαλέκτους, όπως στην Κυπριακή (‘κλωτσώ’ βλ. Παπαγγέλου, 2001). Το ρήμα αυτό έχει ρίζα στην Αρχαία Ελληνική, όπου συναντά κανείς και το ουσιαστικό *λαξ* (‘κλωτσιές’).

πλατυβράτσης < πλατ(ύ) βρατσ(ί)
'αυτός που φοράει φαρδιά Μεγαρίτικα βρακιά / άσπρο φαρδύ παντελόνι'
πισωτσέρης < πίσω τσέρ(ας)
'ζώο με κέρατα που κλίνουν προς τα πίσω / απατημένος' < -, 'κέρατο'
πορτογιούρης < πόρτ(α) γιουρ(ίζω)
'αυτός που γυρίζει από πόρτα σε πόρτα' < -, 'γυρίζω'
στριφαντέρης < στριφ- αντέρ(ο)
'δύστροπος' < 'στρέφω'
στρατοκλάνα < στράτ(α) κλάν(ω)
'αυτή που συνεχώς εκτός σπιτιού' < 'δρόμος'
τουφεκαλεύρης < τουφέκ(ι) αλεύρ(ι)
'ψευτοκουβαρντάς'
ψαλιδόκωλος < ψαλιδ(ι) κώλ(ος)
'αυτός που φοράει σακάκι με σκίσιμο στο πίσω μέρος'

Ιδιαίτερος ενδιαφέροντα είναι τα εξωκεντρικά σύνθετα *αγλειφοσκουτελάς* ('αυτός που γλείφει την πιατέλα ή ο τιποτένιος') και *αλλαζοφύλλι* ('φουστάνι που του έχουν αντικατασταθεί κάποια φύλλα'). Πρόκειται για δομές ρήματος και ουσιαστικού (αγλείφ(ω) 'γλείφω' + σκουτέλα 'στρογγυλή πιατέλα', αλλάζ(ω) + φύλλ(ο)), στις οποίες το ουσιαστικό αποτελεί συμπλήρωμα του ρήματος. Αντίστοιχες εξωκεντρικές δομές [PO] απαντώνται συνήθως στις ρομανικές γλώσσες (βλ. Ράλλη, 2007: 93-94).

5. Ειδικές κατηγορίες

5.1. Ρηματικά σύνθετα

Στην κατηγορία των ρηματικών συνθέτων εντάσσονται δομές που στη θέση του δεύτερου συστατικού φέρουν ένα ρήμα ή ένα ρηματικό παράγωγο (βλ. Ράλλη, 1989, 1996, 2007). Σύνθετα που στα δεξιά της δομής φέρουν ένα ρήμα υπάρχουν πλήθος στο μεγαρικό ιδίωμα και έχουν ήδη αναλυθεί σε προηγούμενο υποκεφάλαιο (βλ. 3.3., παρ. (10)-(12)). Συγκεκριμένα, στις περιπτώσεις όπου το πρώτο συστατικό είναι ένα ουσιαστικό ([OP]), όπως τα παραδείγματα που παρατίθενται στο (11), το ουσιαστικό φέρει το ρόλο συμπληρώματος ή προσαρτήματος του ρήματος. Όταν το ονομαστικό, πρώτο συστατικό λειτουργεί ως συμπλήρωμα του ρήματος φέρει αντίστοιχα και κάποιο σημασιολογικό ρόλο (βλ. Ράλλη, 2007: 215-216). Ενδεικτικά αναφέρονται οι δομές *ατζελοδέρνομαι*, *σταχτοπερουχίζομαι* και *χειρομυλίζω*, στις οποίες τα πρώτα συστατικά *ατζελ-*, *σταχτ-* και *χειρ-* φέρουν διαφορετικούς σημασιολογικούς ρόλους. Συγκεκριμένα, το στοιχείο *ατζελ-* φέρει το ρόλο του δράστη του ρήματος *δέρνομαι* στη δομή *ατζελοδέρνομαι*. Στο σύνθετο *σταχτοπερουχίζομαι* το ουσιαστικό *σταχτ-* δηλώνει το μέσο, με το οποίο κάποιος *περουχίζεται* ('περιχύνεται'), ενώ στο σχηματισμό *χειρομυλίζω* το συστατικό *χειρ-* δηλώνει το όργανο, με το οποίο κάποιος κινεί το μύλο.

Στη δεύτερη υποομάδα ρηματικών συνθέτων εντάσσονται δομές που, όπως ήδη αναφέρθηκε, φέρουν ως δεύτερο συστατικό ένα ρηματικό παράγωγο. Πρόκειται για σύνθετα ουσιαστικά ή επίθετα, καθώς φέρουν ονομαστικά ή επιθετικά παραγωγικά προσφύματα, ενώ το θέμα του παράγωγου προέρχεται από κάποιο ρήμα (βλ. Ράλλη, 2007: 201-202). Στα σύνθετα με ρηματικό παράγωγο του ιδιώματος των Μεγάρων

απαντώνται τα εξής παραγωγικά προσφύματα: -τ(ος) (18α) ή -τ(ης) (18β), -μα (18γ), -ση (18δ) και -μέν(ος) (18ε).

- (18) α. -τ(ος)
αστυλοφόρητος < αστυλ-¹⁰ φορ-η-τ(ος)
‘κατάρα να μην ευτυχίσει κάποιος ή να μην καρποφορήσει’
- β. -τ(ης)¹¹
κωλοβρέχτης < κώλ(ος) βρέχ-τ(ης)
‘ομοφυλόφιλος / ψαράς’
πισωκέντης < πίσω κέντ-(ης)
‘ομοφυλόφιλος’
σταμνοστάτης < στάμν(α) στα-τ(ης)
‘πεζούλι όπου ακουμπούν τη στάμνα’
- γ. -μα
κοσωνοκόλλημα < κοσών(α) κόλλ-η-μα
‘κόλλημα πανιών για την κατασκευή κούκλας αυτοσχέδια κούκλα’
νεροφάγωμα < νερ(ό) φαγώ-μα
‘κύλισμα του χώματος από το νερό της βροχής’
- δ. -ση
σπιτοκάθιση < σπίτ(ι) κάθι-ση
‘κατοικία’
- ε. -μέν(ος)
κρασοπιασμένος < κρασ(ί) πιασ-μέν(ος)
‘αυτός που γεννήθηκε από μεθυσμένους γονείς’

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι σύμφωνα με την άποψη αρκετών μελετητών (βλ. Booiĵ, 1992· Di Sciullo & Ralli, 1999· Ράλλη, 1989· Ralli, 1992· Selkirk, 1982) ο σχηματισμός του ρηματικού παραγώγου προηγείται του σχηματισμού του συνθέτου, όπως ενδεικτικά φαίνεται στο σύνθετο *[[κρασ]ο[[πιασ][μέν(ος)]]]*. Επιπλέον, οι σχηματισμοί των ρηματικών παραγώγων μπορεί να ανήκουν τόσο στο δομικό σχήμα [θέμα λέξη], όσο και στο σχήμα [θέμα θέμα]. Το κριτήριο της κατανομής τους σε αυτά τα δύο δομικά σχήματα έγκειται στον τονισμό του δεύτερου συστατικού, όπως ορίζεται από τις Nespor και Ralli (1994, 1996). Δηλαδή, στις περιπτώσεις, όπου τα τονικά χαρακτηριστικά συμπίπτουν με αυτά της ανεξάρτητης λέξης, τότε ο σχηματισμός δημιουργείται από θέμα και λέξη (19α), ενώ στις υπόλοιπες περιπτώσεις αποτελείται από δύο θέματα (19β).

¹⁰ Το πρώτο συστατικό της σύνθετης δομής *αστυλοφόρητος* (*αστυλ-*) δεν απαντάται ως αυτόνομο λήμμα σε κανένα από τα δύο λεξικά του Μεγαρικού ιδιώματος (Μπεναρδής, 2006· Σύρκου, 2006). Εντοπίστηκε, όμως, στο διαλεκτικό αρχείο του *Κέντρου Ερεύνης Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων της Ακαδημίας Αθηνών* (Ι.Α.Ν.Ε.) με τη μορφή *αστύλωτος* και τη σημασία «αστήριχτος».

¹¹ Τα σύνθετα που παρατίθενται στη συγκεκριμένη σειρά παραδειγμάτων (18β) και φέρουν παραγωγικό πρόσφυμα -τ(ης), δηλαδή τα *κωλοβρέχτης*, *πισωκέντης* και *σταμνοστάτης*, εντάσσονται και στα εξωκεντρικά σύνθετα, αφού η κεφαλή της δομής δεν είναι ένα από τα δύο συνθετικά μέρη.

- (19) α. [θέμα λέξη]
 κοσωνοκόλλημα
 νεροφάγωμα
 κρασοπιασμένος
 β. [θέμα θέμα]
 κωλοβρέχτης
 αστυλοφόρητος
 σπιτοκάθιση

Τα σύνθετα με ρηματικό παράγωγο φέρουν συνήθως στην πρώτη θέση του σχηματισμού ένα ουσιαστικό. Το ουσιαστικό αυτό αποτελεί το συμπλήρωμα του ρηματικού θέματος της κεφαλής και φέρει σημασιολογικό ρόλο. Σ' αυτές δηλαδή τις περιπτώσεις, ένα από τα ορίσματα του ρήματος, από το οποίο προέρχεται η κεφαλή του συνθέτου, ικανοποιείται εντός του σχηματισμού (βλ. Ράλλη, 2007: 205). Η ποικιλία των σημασιολογικών ρόλων που εντοπίζεται στα σύνθετα με ρηματικό παράγωγο δίνεται στο (20):

(20)	<i>Σημασιολογικός ρόλος</i>	<i>Σύνθετο</i>	<i>Α' συστατικό</i>
	α. <i>δράστης</i>	νεροφάγωμα	νερ(ό)
	β. <i>θέμα</i>	κωλοβρέχτης	κώλ(ος)
		σταμνοστάτης	στάμν(α)
		κοσωνοκόλλημα	κοσών(α)
	γ. <i>μέσο/αιτία</i>	κρασοπιασμένος	κρασ(ί)
	δ. <i>τόπος</i>	σπιτοκάθιση	σπίτ(ι)

5.2. Σύνθετα με δεσμευμένο θέμα

Μία ιδιαίτερη κατηγορία συνθέτων αποτελούν οι δομές που ως δεύτερο συστατικό φέρουν ένα δεσμευμένο θέμα. Το στοιχείο αυτό έχει σαφή προέλευση από τα Αρχαία Ελληνικά και γι' αυτό, σε συγχρονικό επίπεδο, δεν αναλύεται. Ένα δεσμευμένο θέμα μοιράζεται ιδιότητες μεταξύ των θεμάτων και των επιθημάτων. Επομένως, ο σχηματισμός που φέρει ένα τέτοιο στοιχείο βρίσκεται στα όρια των διαδικασιών της σύνθεσης και της παραγωγής (βλ. Ράλλη, 2007: 172-173). Τα δεσμευμένα θέματα που εντοπίζονται σε σχηματισμούς του Μεγαρίτικου ιδιώματος είναι τα *-φορ(ος)* (21α), *-φαγ(ος)* (21β), *-κομ(ος)* (21γ), *-λογ(ος)* (21δ) και *-κοπ(ος)* (21ε), τα οποία παρατίθενται αναλυτικά στη συνέχεια.

- (21) α. *-φορ(ος)*
 ζυγοφόρι < ζυγ(ός) -φορ(ι)
 'δίδυμοι αστέρες / ανδρόγυνο'
 β. *-φαγ(ος)*
 αγουροφάος < άγουρ(ος) -φα(ος)
 'αυτός που τρώει άγουρους καρπούς'
 γ. *-κόμ(ος)*
 τρελοκόμος < τρελ(ός) -κομ(ος)

- ‘σβούρα με μεγάλο καρφί’
δ. -λογ(ος)
αγριολόγος < άγρι(ος) -λογ(ος)
‘χτένα’
ε. -κοπ(ος)
ποδοκόπι < πόδ(ι) -κοπ(ι)
‘αμοιβή για μεταφορά’

Έχει παρατηρηθεί ότι οι δομές με δεσμευμένο θέμα που τονίζονται στην προπαράληγουσα (π.χ. *ιππόδρομος, οικότροφος*) ακολουθούν τα τονικά χαρακτηριστικά μιας σύνθετης δομής της ΚΝΕ. Επομένως, σε αυτή την περίπτωση το δεσμευμένο θέμα φέρει περισσότερα χαρακτηριστικά ενός θέματος, παρά ενός επιθήματος και έτσι η δομή θεωρείται ως ένα σύνθετο που εντάσσεται στο δομικό σχήμα [*θέμα θέμα*] (βλ. Ράλλη, 2007: 173-174). Στους σχηματισμούς του Μεγαρικού ιδιώματος που φέρουν δεσμευμένο θέμα, δεν εντοπίστηκε καμία περίπτωση, στην οποία ο τόνος να εμπίπτει στην προπαράληγουσα. Στις περιπτώσεις όπου το δεσμευμένο θέμα τονίζεται, όπως αυτές που καταγράφονται στο (21) (π.χ. *ζυγοφόρι, τρελοκόμος*), δίνεται μια σαφής ένδειξη ότι τα συγκεκριμένα δεσμευμένα θέματα προσεγγίζουν περισσότερο τις ιδιότητες των επιθημάτων. Επομένως, συμπεραίνει κανείς ότι οι δομές με δεσμευμένο θέμα που εντοπίζονται στα Μεγαρίτικα φέρουν περισσότερα χαρακτηριστικά παράγωγων σχηματισμών, παρά συνθέτων.

6. Συμπεράσματα

Στην παρούσα μελέτη, αναλύεται η μορφολογική διαδικασία της σύνθεσης στο ιδίωμα των Μεγάρων. Με γνώμονα τη θεωρητική προσέγγιση που προτείνει η Ράλλη (2005, 2007) μελετώνται σύνθετες λέξεις του ιδιώματος, οι οποίες συλλέχθηκαν από δύο σύγχρονα λεξικά (Μπεναρδής, 2006· Σύρκου, 2006), αλλά και από ηχογραφήσεις που πραγματοποιήθηκαν σε επιτόπια έρευνα από το *Εργαστήριο Νεοελληνικών Διαλέκτων του Πανεπιστημίου Πατρών*. Αναφορικά με τα βασικά χαρακτηριστικά των σύνθετων λέξεων, δηλαδή τα δομικά σχήματα, τα τονικά χαρακτηριστικά, τη σημασιολογική αδιαφάνεια και την εμφάνιση του δείκτη σύνθεσης, τα σύνθετα των Μεγάρων συγκλίνουν με αυτά της ΚΝΕ. Η ποικιλία των γραμματικών κατηγοριών (ουσιαστικά, επίθετα, ρήματα, επιρρήματα) και ιδίως το πλήθος των ρηματικών συνθέτων που εντοπίζεται στα συγκεκριμένα σύνθετα αποδεικνύουν, μεταξύ άλλων, την υψηλή παραγωγικότητα της διαδικασίας της σύνθεσης στο Μεγαρικό ιδίωμα. Αναλύοντας τις σχέσεις των συνθετικών μερών, ενδιαφέρον προκαλεί το πλήθος τόσο των παρατακτικών ρηματικών δομών, όσο και των εξωκεντρικών συνθέτων. Μια ακόμα ενδιαφέρουσα κατηγορία των Μεγαρικών συνθέτων είναι οι σχηματισμοί με δεσμευμένο θέμα, οι οποίοι δείχνουν να προσεγγίζουν αρκετά τα χαρακτηριστικά των παράγωγων σχηματισμών. Οι παρατηρήσεις αυτές αναδεικνύουν το μορφολογικού πλούτου του ιδιώματος των Μεγάρων, όσον αφορά την παραγωγική διαδικασία της σύνθεσης.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τον Νίκο Κουτσούκο, υποψήφιο διδάκτορα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών, τόσο για τη διάθεση των ηχογραφήσεων που πραγματοποίησε σε επιτόπια έρευνα στην περιοχή των Μεγάρων, όσο και για τις χρήσιμες

παρατηρήσεις του επί του κειμένου. Ευχαριστώ επίσης την κ. Χριστίνα Μπασέα-Μπεζαντάκου, Διευθύντρια του Κέντρου Ερεύνης Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων της Ακαδημίας Αθηνών (Ι.Α.Ν.Ε.), για τη διάθεση του διαλεκτικού αρχείου του κέντρου, με τη βοήθεια του οποίου αποσαφηνίστηκαν κάποιες λέξεις που δεν εντοπίζονται στα λεξικά του Μεγαρικού ιδιώματος.

Βιβλιογραφία

- Booij, G. (1992). Compounding in Dutch. *Rivista di Linguistica*, 4(1), 37-61.
- Booij, G. (2002). *The Morphology of Dutch*. New York: Oxford University Press.
- Di Sciullo, A. M., & Ralli, A. (1999). Theta-role Saturation in Greek Compounds. In A. Alexiadou, G. Horrocks & M. Stavrou (Eds.) *Studies in Greek Syntax* (pp. 175-189). Dordrecht: Kluwer.
- Dressler, W. (2006). Compound Types. In G. Libben & G. Jarema (Eds.) *The Representation and Processing of Compound Words* (pp.23-44). New York: Oxford University Press.
- Fabb, N. (1998). Compounding. In A. Spencer & A. Zwicky (Eds.) *The Handbook of Morphology* (pp. 66-83). Oxford: Blackwell.
- Κοντοσόπουλος, Ν. (2006). *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής* (4^η έκδοση). Αθήνα: Γρηγόρη.
- Μπεναρδής, Μ. (2006). *Γραμματική και Λεξικό του Μεγαρικού ιδιώματος*. Αθήνα: Λύκειον των Ελληνίδων. Παράρτημα Μεγάρων.
- Nespor, M. (1999). *Φωνολογία* (μετάφραση-προσαρμογή Α. Ράλλη). Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκης.
- Nespor, M. & Ralli A. (1994). Stress Domains in Greek Compounds: A Case of Morphology-Phonology Interaction. In I. Philippaki-Warbuton et al. (Eds.) *Themes of Greek Linguistics I* (pp. 201-208). Amsterdam: John Benjamins.
- Nespor, M., & Ralli A. (1996). Morphology-Phonology Interface: Phonological Domains in Greek Compounds. *The Linguistic Review*, 13(3-4), 357-382.
- Νικολού, Κ. (2003). *Μορφολογική και φωνολογική ανάλυση των μονολεκτικών συνθέτων της ελληνικής*. Πτυχιακή εργασία. Ρόδος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Olsen, S. (2000). Composition. In G. Booij, C. Lehmann & J. Mugdan (σε συνεργασία με τους W. Kesselheim & S. Skopeteas) (Eds.), *Morphology. An International Handbook on Inflection and Word Formation* (pp. 897-916). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Παπαγγέλου, Ρ. (2001). *Το Κυπριακό ιδίωμα*. Αθήνα: Ιωλκός.
- Ralli, A. (1988). *Eléments de la morphologie du grec moderne. La structure du verbe*. Ph.D. Diss., Université de Montréal.
- Ράλλη, Α. (1989). Τα Ρηματικά Σύνθετα της Νέας Ελληνικής. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 1988 (σ. 205-221).
- Ralli, A. (1992). Compounds in Modern Greek. *Rivista di Linguistica*, 4(1), 143-174.
- Ράλλη, Α. (1996). Σχέσεις Σύνθεσης και Προσφύματοποίησης: Η περίπτωση των Θεματικών Ρόλων στα Ρηματικά Σύνθετα. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 1995 (pp 136-148).
- Ράλλη, Α. (2005). *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ράλλη, Α. (2007). *Η Σύνθεση Λέξεων: Διαγλωσσική Μορφολογική Προσέγγιση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ralli, A. (2008). Compound Markers and Parametric Variation. *Language Typology and Universals (STUF)*, 61, 19-38.
- Scalise, S. (1988). The notion of 'head' in morphology. In G. Booij & J. van Marle (Eds.), *Yearbook of Morphology 1988* (pp. 229-245). Dordrecht: Foris.
- Scalise, S. (1992). Compounding in Italian. *Rivista di Linguistica*, 4(1), 175-200.
- Scalise, S., & Fábregas A. (2010). The head in compounding. In S. Scalise & I. Vogel (Eds.) *Cross-Disciplinary Issues in Compounding* (pp.109-125). Amsterdam: John Benjamins.
- Selkirk, E. (1982). *The Syntax of Words*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Σύρκου, Α. (2006). *Το μεγαρικό γλωσσικό ιδίωμα. Λεξικογραφική μελέτη*. Αθήνα: Νήσος.

Παράρτημα σύνθετων δομών

<u>Σύνθετο:</u>	<u>Σημασία:</u>
αγουροφάος	αυτός που τρώει άγουρους καρπούς
αγριοθύμαρο	σκούπα από άγριο θυμάρι
αγριολόγος	χτένα
αλλαξοφυλλιάζω	αλλάζω φθαρμένα μέρη ενδύματος
αλλαξοφωλιάζω	μπαλώνω
αλογοθύμαρο	σκούπα από θυμάρι για το σκούπισμα αλωνιών
αλωνοθύμαρο	σκούπα από θυμάρι για το σκούπισμα του αλωνιού
αλωνόπιτα	γεμιστή λαγάνα που την έτρωγαν κατά το αλώνισμα
ανεβολογέρνω	συνορεύω με κάποιον στο χωράφι
αντρομαζώχτρα	γυναίκα που συνευρίσκεται με πολλούς άντρες
αστυλοφόρητος	κατάρτα να μην ευτυχίσει κάποιος ή να μην καρποφορήσει
ατζελοδέρνομαι	ψυχομαχώ
ατζελοκρούομαι	ψυχορραγώ
ατζελοφοριέμαι	ψυχορραγώ
βλαχόκαλτσα	μάλλινη πλεκτή κάλτσα που φτάνει ψηλά στο πόδι
βοϊδόγλωσσα	είδος χόρτου
βρομοζένω	μυρίζω πολύ άσχημα
βρομοσκυλιάζω	κοιμάμαι
βρομοτσουλάω	τρώω μέχρι σκασμού / κοιμάμαι
γουρουνοτσάρουχα	τσαρούχια από δέρμα γουρουνιού
εφτάκουτος	πολύ χαζός
(ε)σφυλλιάζω	τακτοποιώ
ζυγοφόρι	δίδυμοι αστέρες / ανδρόγυνο
θεριαγκάθι	επώδυνη πληγή στο δάκτυλο
κακοφορμεύω	κακοφορμίζω
καρβουνοσάκουλο	τσιγκούνης
κατωκάβουκο	η κόρα στο κάτω μέρος του ψωμιού
κλαρόψωμο	πρόχειρο γεύμα
κοκότυφλος	τελείως τυφλός
κοντοζίπουνο	γυναικείο ζιπούνι με κοντά μανίκια
κοντομάντηλο	κοντό μαντήλι για το κεφάλι
κοντοποδαρούσα	αχλαδιά
κοσωνοκόλλημα	κόλλημα πανιών για την κατασκευή κούκλας
κοτσινογουλάτσης	κοκκινολαίμη

κρασοπιασμένοι	αυτός που γεννήθηκε από μεθυσμένους γονείς
κωλοβρέχτης	ομοφυλόφιλος / ψαράς
κωλοφτερνιάζω	πατάω τη φτέρνα του παπουτσιού
λαχτοπατάω	χτυπάω και πατάω κάποιον
λειψόπιτα	πίτα χωρίς προζύμι και μαγιά
λιγοζώητος	κατάρα για να κοπεί η ζωή
λυκοτσάκαλο	εξαγριωμένος
μαζοκουργιάζομαι	κουλουριάζομαι από τον κοιλόπονο
μαζοκουργιάζω	μαζεύω ότι βρω
μαυρόψυχος	συμφεροντολόγος, αδίστακτος
Μεσοσπορίτης	Νοέμβριος
μηλόστομος	αυτός που έχει στόμα στρογγυλό και κόκκινο, γλυκομίλητος
μονημερίτικος	κάτι που γίνεται αυθημερόν
μονοένα	χωρίς διακοπή
μονομπούκα	με μια μπουκιά
μονόφτερο	τύπος αρότρου
νερόμελο	χυλός από το πλύσιμο κηρήθρας με νερό
νεροφάγωμα	κύλισμα του χώματος από το νερό της βροχής
ξερομαχάω	άδειο ξύλινο βαρέλι του οποίου οι σανίδες φουραίνουν
ξερομπούτσι	κολατσιό με σκέτο ψωμί
ξουλόκοτα	χόρτο που θεραπεύει το πρήξιμο στο λαιμό
ξουλόχτενο	ξύλινο χτένι του αργαλειού
πανωζώνομαι	φοράω την ποδιά πάνω από το παλτό εις ένδειξη πένθους
πανωκούρουνο	σίδερο που ασφαλίζει στην κουρούνα του υνιού
πεντασταύλι	ορθάνοιχτα
πεντάφτωχος	πάμπτωχος
πισωκέντης	ομοφυλόφιλος
πισωκούμπουρος	ομοφυλόφιλος
πισωκώλου	όπισθεν
πισώσχοινα	σχοινιά που δένονταν στα κέρατα βοδιού
πισωτσέρης	ζώο με κέρατα, τα οποία κλίνουν προς τα πίσω / απατημένος
πλατυβράτσης	αυτός που φοράει φαρδιά Μεγαρίτικα βρακιά
πλενοβαίνω	πλένω και βάζω
ποδοκόπι	αμοιβή για μεταφορά
πορτογιούρης	αυτός που γυρίζει από πόρτα σε πόρτα

Η σύνθεση στο ιδίωμα των Μεγάρων

ριζόφτια	βάση αυτιών
ρουφοξιδού	αυτή που πίνει πολύ αλκοόλ
σκουληκοβρομάω	κοιμάμαι βαθιά
σπιτοκάθιση	κατοικία
σταμνοστάτης	πεζούλι όπου ακουμπούν τη στάμνα
σταχτοπερουχίζομαι	καταντροπιάζομαι
στενοβράκης	αυτός που φοράει στενά (ευρωπαϊκά) ρούχα
στρατοκλάνα	αυτή που συνεχώς εκτός σπιτιού
στριφαντέρης	δύστροπος
στσιουλοκρέμμυδο	αγριοκρέμμυδο
τουφεκαλεύρης	ψευτοκουβαρντάς
τρελοκόμος	σβούρα με μεγάλο καρφί
φουσκόπιτα	ψωμί σε σχήμα κουλούρας
χαλόστομος	αθυρόστομος
χαρόπορτα	άρπαγας / αυτός που δεν επιστρέφει δανεικά
χειρομυλίζω	γυρίζω το μύλο (με το χέρι)
χελωνοχόρταρο	χόρτο που θεραπεύει το πρήξιμο στο λαιμό
χιλιόκαλος	πολύ καλός
χιλιόπαιδος	νόθος
ψαλιδόκωλος	αυτός που φοράει σακάκι με σκίσιμο στο πίσω μέρος

ΜΑΡΙΑ ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ
mkoliop@upatras.gr